

VILHO HARLE

KONFLIKTITILANTEIDEN SYMMETRISYYS-ASYMMETRISYYS
JA KONFLIKTISPIRAALIT

I Johdanto

Tämän artikkelin tarkoitus on kahtalainen. Ensinnäkin yritän suppeasti yhten teeman ympärillä esitellä mahdollisimman useita konfliktiteorioita, joiden soveltamiseen näyttäisi olevan mahdollisuuksia tutkittaessa kansainvälisten konfliktispiraalien kehitystä, tai joita ainakin on yritetty soveltaa. Toisaalta

tarkoitukseni on osoittaa, että teorioiden ¹ soveltaminen todellisuuden tutkimuksessa vaatii aina harkintaa eli toisin sanoen sovellutuksissa olisi otettava huomioon mahdollisimman paljon todellisten tilanteiden sisältämiä spesifisiä erityisominaisuuksia. Konfliktispiraaleilla tarkoitan konfliktiprosesseja, jotka saattavat alkaa tietyn syyn vuoksi (esim. rajariita), mutta jotka kerran päästään alkuun, »liikkeelle», *vahvistavat itse itseään*. Konfliktispiraali kehittyy ja eskaloituu prosessiin itseensä sisältyvien ominaisuuksien pohjalla, ja prosessin jatkuessa alkuperäinen syy jää enemmän ja enemmän taka-alalle, kunnes kukaan ei oikeastaan tiedä, mistä kaikki oikeastaan alkoi. Esimerkiksi valtioiden A ja B välinen rajariita voi johtaa ensin niiden väliseen vihamielisyyteen, jonka pohjalta asevarustelu lähtee liikkeelle, ja lopuksi vaikka valtio A voi hyökätä valtioon B, joka joutuu turvautumaan vastahyökkäykseen. Spiraalin sarkastisuus on siinä, että toimijat joutuvat vastaamaan toistensa konfliktikäyttäytymiseen »samalla mitalla» esim. kasvojen menettämisen pelosta: spiraalin ehdittyä hyökkäyksen asteelle valtio B joutuu turvautumaan vastahyökkäykseen *oman turvallisuutensa* eikä niinkään varsinaisen riidanalaisen maa-alueen vuoksi.

Yhtenä hedelmöittävästä lähtökohdasta artikkelin laatimisessa on ollut Herman Schmidin esittämä rauhantutkimuksen kritiikki.² Esittämässään kritiikissä hän kiinnittää huomionsa myös siihen, että tutkijat yleensä käsittelevät täysin epäsymmetrisiä konflikteja symmetrisinä. Schmidin mukaan tutkijat voivat käsitellä konfliktitilanteita symmetrisinä vain, jos tilanne todella on symmetrinen (esim. itä-länsi), mutta symmetrinen tutkimusote on mieletön, jos tilanne todellisuudessa on epäsymmetrinen (esim. Yhdysvallat—FNL). Luonnollisesti Schmidin on helppo yhtyä erityisesti teoreettisen tason ongelmia ajatellen — kenties symmetrinen tutkimusote on mahdollinen, mutta teorioiden rakentaminen symmetrian pohjalle on tieteellistä absurdismia, kuten Schmid seuraavassa oikeutetusti sanoo:

This assumption of symmetry has been defended on the grounds that »conflict dynamics tend to make parties relatively similar, but it should be pointed out that symmetrical conflict is exceptional rather than the standard type of conflict. Thus most formal conflict models are approximations as far as the symmetry-asymmetry dimension is concerned and very dangerous approximations too since there are fundamental differences in conflict dynamics between the two types. The practice to assume symmetry has had the serious theoretical consequence that the symmetry-asymmetry dimension is almost completely over-looked in peace research and that most formal conflict models can only be used for a type of conflict which is very unfrequent.³

Selvyyden vuoksi muutama sana symmetrian käsitteestä on paikallaan. Bengt Höglund ⁴ on esittänyt seuraavat täydellisen symmetrian ehdot, joista poikkeaminen merkitsee askelta kohti asymmetriaa:

1. konfliktin osapuolet edustavat samaa organisaation tasoa;
2. ovat samaa suuruusluokkaa;
3. omistavat samansuuruisen voimapotentialiaalin;
4. osallistuvat vuorovaikutukseen samalla intensiteetillä;
5. osallistuvat vuorovaikutukseen samalla vuorovaikutusalueella;
6. osapuolilla on sama arvojärjestelmä;
7. molempien tavoitteet ovat yhtä haavoittuvia;
8. molempien tavoitteet sijaitsevat samoilla arvoulottuvuuksilla; ja lopuksi
9. samat normit säätelevät osapuolten konfliktikäyttäytymistä.

Vaikka yllä olevassa luettelossa onkin ehkä tarpeettomia kriteerejä ja siitä saattaa puuttua muutamia tärkeitä ehtoja, osoittaa Höglundin määrittely kuitenkin sen, että täydellisen symmetrian saavuttaminen lienee todellisuudessa miltei mahdottomuus. Epäilemättä asymmetriset tilanteet ovat varsin paljon yleisempiä, vaikka symmetria määriteltäisiin vain seuraavien kahden kriteerin mukaan, joita tämän tutkimuslausekkeen kannalta pidän oleellisena.

- A. Kapasiteettien symmetria: osapuolten *on omistettava* samansuuruiset voimapotentialit.
- B. Havaitsemisen symmetria: osapuolten *on koettava* tilanne samanaikaisena.

Tämän tutkimuslausekkeen keskeisenä teemana on väittämä, jonka mukaan a) konfliktispiraalit kehittyvät vain jos tilanteessa vallitsee kapasiteettien tai havaitsemisen asymmetria, ja b) mitä suurempi on kapasiteettien epäsymmetria, sitä todennäköisemmin ja nopeammin spiraali päättyy heikomman eliminointiin eli sotaan (havaitsemisen symmetria vakioituna). Toisin sanoen havaitsemisen epäsymmetria⁵ synnyttää spiraalin, jonka eskaloituminen sodan⁶ asteella riippuu kuitenkin siitä, vallitseeko tilanteessa kapasiteettien epäsymmetria. Väittämän b ollessa melko usein kiistattomasti tosi, spiraali usein päättyy jo ennen sotaa, koska heikompi normaalisti vetäytyy. Spiraali ei eskaloitu sodan asteelle, jos kapasiteetit ovat symmetrisiä. Lievemmin sanottuna konfliktitilanteen kapasiteettien asymmetrisyys johtaa konfliktispiraalin kehittymiseen, mutta symmetrinen konfliktitilanne johtaa prosessin syntymiseen paljon harvemmin. Esiintymisfrekvenssien lisäksi eroa syntyy myös konfliktin väkivaltaisudessa. Epäsymmetriset tilanteet johtavat väkivaltaiseen konfliktikäyttäytymiseen, symmetriset tilanteet taas synnyttävät pikemminkin kilpailua. Edelliset tilanteet ratkaistaan useimmiten väkivaltaisesti, jälkimmäiset neuvottelujen avulla.

Aluksi esitän muutamia lähinnä kuvaamiseen pyrkiviä spiraaliteorioita, jonka jälkeen kolmannessa luvussa yritän etsiä muutamia prosessin selitysyrittäjiä. Kolmannen luvun lopuksi esitän muutamia omia väitteitäni, jotka olen saanut aikaan yhdistelemällä eräiden teorioiden »parhaita» puolia. Nel-

jännessä luvussa esitän muutamia alustavia tutkimustuloksia väitteideni ja alustavan teorianhahmotelman tueksi.

II Konfliktispiraalimallit

Konfliktispiraaleja koskevat mallit voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän mallit selittävät konfliktitilanteen kehitystä, millä tarkoitan itse konfliktitilanteen muutosta koskevia malleja (esim. konfliktin osapuolten lukumäärä muuttuu, osapuolten voima tai peräti voimasuhteet muuttuvat jne.) (mallit 1 ja 2). Toiseen ryhmään kuuluvat konfliktikäyttäytymistä tai asennoitumista koskevat mallit (3—7).

1. Asevarustelumallit

Tunnetuimpia spiraaliteorioita ovat asevarustelukilpailua koskevat mallit, joista esitän L. F. Richardsonin⁷ mallin. Richardsonin teorian perusyhtälöt ovat erittäin yksinkertaiset:

$$1. \frac{dx}{dt} = ky - ax + g \quad \text{ja} \quad 2. \frac{dy}{dt} = lx - by + h,$$

missä

x = valtion X asevarannot;

y = valtion Y asevarannot;

k, l = puolustus- tai reaktiokertoimet (se herkkyys millä valtio reagoi toisen valtion asevarustelutason muutokseen);

a, b = väsymys- eli kustannuskertoimet (kuvaavat asevarustelumenojen aiheuttamia kustannuksia valtion koko budjetissa: vain tietty määrä varoja voidaan allokoida asevarusteluun); ja

g, h = positiivisia perusvihamielisyyskertoimia (kuvaavat sitä asevarustelutasoa joka valtiossa A vallitsee jos B:n varustelutaso on nolla).

Yhtälöt⁸ toteavat lyhyesti seuraavaa: valtion asevarustelutason muutos riippuu positiivisesti toisen valtion asevarustelutasosta ja negatiivisesti valtion omasta asevarustelutasosta. Asevarustelutasojen lisäksi valtioiden asevarannon muutos riippuu myös näiden keskinäisestä perusvihamielisyysdestä.⁹

Huomaamme ensinnäkin, että malli sopii esimerkiksi konfliktispiraalista. Valtio kokee uhkaa toisten valtioiden taholta, mihin se reagoi lisäämällä asevarusteluaan (puolustuspotentiaaliaan). Tämän uhan poistamiseksi suunniteltu ratkaisu kuitenkin itsessään synnyttää uutta uhkaa toisissa valtioissa. Pian prosessissa vastataan itse asevarustelun synnyttämään uhkaan (tämä ratkaisukeinon synnyttämä uhka on sitä suurempi mitä pidemmälle kilpailu on kehittynyt).

Richardsonin teoriaa kuten miltei kaikkia muitakin asevarustelumalleja voidaan pitää vain symmetristen konfliktien mallina.¹⁰ Ainoan poikkeuksen

muodostaa *Huntingtonin* malli,¹¹ jonka mukaan asevarustelukilpailu syntyy vain samaan tasapainosysteemiin kuuluvien valtioiden välillä eli siis vain yhtä vahvojen valtioiden välillä. Uhan kokeminen epäsymmetrisessä tilanteessa johtaa pikemminkin siihen, että voimakkaampi hyökkää heikompaan ennen kuin heikko ehtii varustautumaan »liiaksi». Jos epäsymmetrisyys on erittäin merkittävä (Neuvostoliitto vs. Nepal), vahvempi tuskin millään tavalla reagoi heikomman varustelutasoon.

2. Katalyyttisen sodan teoria¹²

Katalyyttisen sodan ongelma tunnetaan ns. N:en valtion ongelmana. Tämä on tilanne, jossa vähintään kolmella valtiolla on *käytettävissä* ydinaseita. Tällaisessa tilanteessa esim. valtio A saattaa »hyökätä» valtioon B, mutta A tekee tämän »hyökkäyksen» siten, että B uskoo tai luulee valtion C hyökkäyksen. Tällöin B suorittaa kostohyökkäyksen valtioon C, joka puolestaan kyetessään voi suorittaa vastahyökkäyksen maahan B. Tilanteen seurauksena alkuperäinen hyökkääjä A voi säästyä, kun taas kaksi muuta tuhoutuu A:n juonen ansiosta. A:n hyökkäyksen onnistuminen on sitä todennäköisempi, mitä epätodennäköisempi A:n syyllisyys on eli mitä helpommin muut uskovat, että sillä ei ole ydinaseita tai niiden kantovälineitä. Spiraaliteoriaksi N:nen valtion malli tulee siksi, että sen mukaan »edullisin» valtion B vastastrategia on suorittaa kostohyökkäys sekä valtioon C että A, jos B tietää, että myös A:lla voi olla ydinaseita. Jos kaikki toimijat noudattavat tätä strategiaa kostohyökkäykset synnyttävät katalyyttisiä uusia kostospiraaleja jne.

Teoria on suuressa määrin spekulatiivinen. Se ei kuvaa todella tapahtunutta ilmiötä (ellei oteta lukuun esim. Yhdysvaltojen ja Meksikon välisiä selkkauksia 1800-luvulla, joita muutamat rosvojoukot provosoivat katalyyttisen sodan teorian mukaisesti). Tästä syystä teorialla ei juuri ole merkitystä. Malli kuitenkin ottaa selvästi huomioon epäsymmetrisen tilanteen mahdollisuuden, jonka varaan itse teoria ja katalyyttinen sota täysin rakentuu.

3. Vihamielisyysteoriat

Tunnettu tosiasia on, että valtiot tuntevat toisiaan kohtaan ystävyyttä ja vihamielisyyttä. Tällöin tosin luonnollisesti tarkoitetaan valtiolla joko kansaa tai valtion päätöksentekijäryhmää. Tältä osin mielenkiintoisen osa-alueen muodostaa vihamielisyyden kokeminen ja sen ilmaiseminen. Konkreettisesti sanoen tässä on kysymys verbaalisen tason vihamielisestä vuorovaikutuksesta valtioiden välillä. On kuitenkin valitettavasti todettava, että tämän osa-alueen teorianmuodostus vielä on kaikilta osin aivan alkuasteella.

Yleisenä väitteenä voitaisiin esittää, että oli vihamielisyyden syynä mikä tahansa (esim. nationalismi), vihamielisyys — voitaisiin sanoa vihamielinen verbaalinen vuorovaikutus — on itseään vahvistavaa. Yleisesti ottaen voi pitää paikkansa seuraavanlainen väite:¹³

mitä enemmän valtio vihamielisyyttä kokee, sitä vihamielisemmin se käyttäytyy.

Ongelmaa melko tarkkaan tutkinut Dina Zinnes on esittänyt lukuisia ilmiöitä koskevia hypoteeseja. Näistä esitän esimerkkinä seuraavan:¹⁴

on olemassa voimakas positiivinen riippuvuus valtion X valtion Y taholta kokeman epäystävällisyyden ja X:n valtiota Y kohtaan suuntaaman vihamielisyyden välillä.

Suoritetuissa, sisältöanalyttisissä tutkimuksissa on saatu lukuisia, osittain keskenään ristiriitaisia ja sangen sekavia tuloksia, mutta periaatteessa tulokset tukevat yllä mainittuja väitteitä.

Zinnesin hypoteesit ovat korostetusti symmetrisyysoletuksen varaan rakentuvia. Voitaisiin todellakin olettaa väitteiden pitävän paikkansa symmetrisissä konfliktitilanteissa. Sen sijaan epäsymmetrisyyden kasvaessa prosessin luonne muuttuu. On mahdollista, että kapasiteettien epäsymmetrisyyden ollessa erittäin suuri myös vihamielisyyden kokeminen ja ilmaiseminen on täysin epätasapainossa. Voimakas valtio tuskin sietänee kovin suurta vihamielisyyttä pienemmän taholta, vaan ryhtyy ilmeisen herkästi taloudellisten tai jopa sotilaallisten pakotteiden käyttämiseen. Jos epäsymmetrisyys kuitenkin on huomattava, heikompi voi »pelästyä» voimakkaamman osoittamaa vihamielisyyttä ja erittäin voimakkaasti vähentää itsensä kokeman vihamielisyyden ilmaisemista julkisesti. Pienempi toimija voi jopa ryhtyä ilmaisemaan ystävyyttä (esim. NL—Suomi 1962). Voisi olettaa, että epäsymmetrisissä konfliktitilanteissa voimakkaampi toimija aluksi vastaa vihamielisyyteen vastaavalla vihamielisyydellä, mutta ellei tämä saa heikompaa peräytymään, vahvempi nopeasti korottaa oman vihamielisyytensä astetta (esim. NL—Tshekkoslovakia 1968) eli vastaa suhteettoman voimakkaalla vihamielisyydellä. Tilanne korostaa väkivaltaisen ratkaisun mahdollisuutta. Sen sijaan symmetrisissä tilanteissa toimijat helposti tyytyvät juuri verbaalisen tason vihamielisyyden kongruenttisuuden ylläpitämiseen (kylmä sota).¹⁵

4. Virhetulkintaprosessi

Eräänlaisena konfliktispiraalina voidaan pitää myös ns. itsensä toteuttavaa ennustetta. Tilanteen määrittelyä ja itsensä toteuttavaa ennustetta koskeva teoria on kuitenkin laaja kokonaisuus ja itse asiassa vain sivuaa spiraaliteoriaa.

Tilanteen määrittely (definition of situation) on tullut tunnetuksi erityisesti ns. *Thomasin* teoreeman muodossa. Tämä teoreema väittää, että jos ihmiset määrittelevät tilanteet todellisiksi, ne ovat todellisia seurauksiltaan.

Teoreeman ihmiset siis käyttäytyvät sen mukaan, millaisena ne pitävät tilannetta. Siis ei sen mukaan, mikä tilanne todellisuudessa on olemassa. Robert K. *Merton* on hieman laajentanut teoreeman sisältöä ja implikaatioita tuomalla mukaan itsensä toteuttavan ennusteen käsitteen,¹⁶ jonka mukaan tilanteen määrittelyn seurauksena syntyvä käyttäytyminen voi tehdä tilanteen todelliseksi.

Kansainvälisessä konfliktitilanteessa on melko tutuksi tullut seuraavanlainen tapahtumaketju. Jos valtio A kokee B:n uhkaavaksi, vaikka B todellisuudessa ei haluaisikaan tai pyrkisikään olemaan uhkaava, A useimmiten ryhtyy puolustustoimiin (esimerkiksi asevarusteluun, verbaalisiin sanktioihin jne.). Tällöin B puolestaan havaitsee A:n uhkaavan toiminnan (todellinen tilanne), joten myös B ryhtyy varustautumaan. Nyt A toteaa olleensa täysin oikeassa mahdollisista epäilyksistään huolimatta. A voi nyt täyden varmuuden saatuaan kiihdyttää puolustautumistaan merkittävästi. Prosessi jatkuessaan voi viedä koko järjestelmän tuohon, vaikka »syy» on itse asiassa virheellisen tilanteenmäärittelyn.¹⁷

Teoria on toisaalta symmetrisyysoletukselle toisaalta epäsymmetrisyydelle perustuva. Ensinnäkin prosessi lienee mahdollinen vain kapasiteeteiltaan symmetrisissä tilanteissa. Jos tilanne on epäsymmetrinen, määrittelyn seuraukset ovat erilaiset. Jos virheellisen määrittelyn suorittaa vahvempi valtio, se voi joko heti hyökätä tai muuten pakottaa heikomman vähentämään uhkaa. Jos heikompi määrittelee tilanteen virheellisesti, ei ilmeisesti juuri mitään muutoksia pääse tapahtumaan (koska se ei pysty riittävästi varustautumaan).

Toisaalta epäsymmetrisyys on teorian peruslähtökohtana: tämä epäsymmetrisyys on subjektivistinen. Virheellisen määrittelyn tekijä A kokee B:n uhkaavampana kuin B itsensä. Tilanne voidaan kokea vahvimmin epäsymmetriseksi seuraavalla tavalla:

Havaittsija

	A	B
Perseption kohde	A: vahva - hyvä - passiivinen B: heikko - paha - aktiivinen	A: heikko - paha - aktiivinen B: vahva - hyvä - aktiivinen ¹⁸

Yllä oleva tilanteenmäärittely merkitsee sitä, että A/B pitää itseään rauhaarakastavana, mutta B:tä/A:ta sotaisena ja uhkaavana. Suurin havaintojen symmetria taas vallitsee tilanteessa, jossa sekä A että B näkevät tilanteen seuraavana:

A: heikko - hyvä - passiivinen

B: heikko - hyvä - passiivinen

Voitaisiin olettaa, että mitä epäsymmetrisempänä tilanne koetaan sitä todennäköisemmin se johtaa konfliktispiraaliin. Yhtä ilmeistä kuitenkin on, että kapasiteettien epäsymmetrisyydellä myös on ratkaiseva osuutensa.

5. Jenkinsin teoria

Robin *Jenkins*¹⁹ on esittänyt teorian, joka pyrkii selvittämään vihamielisyyden syntymistä kriisitilanteissa. Jenkins määrittelee kriisin tilanteeksi, jossa toimijoiden keskinäiset voimasuhteet muuttuvat erittäin nopeasti, mistä syystä kriisin aikana vallitsee suuri epävarmuus. Tilanteessa on erityisen vaikea ennustaa toisen toimijan tekoja ja vastatoimia. Koska toimija ei voi ennustaa toimintansa seurauksia, ei hän voi vähentää päätöksistään syntyvää kognitiivista dissonanssia. On kuitenkin yleensä helpompi synnyttää vihamielinen reaktio kuin ystävällismielinen reaktio, joten varmin keino kognitiivisen dissonanssin vähentämiseen on oman vihamielisyyden asteen kohottaminen. Tämän seurauksena vastustajan toimintaa aletaan pitää todellista vihamielisempänä. Vaikka Jenkinsin teoria ei suoranaisesti ole spiraaliteoria, nähdään helposti, että kehitys vie ennen pitkää spiraalin syntymiseen.

Teoria on täysin symmetristä tilannetta edellyttävä. Teorian soveltaminen epäsymmetrisiin tilanteisiin tuo mukaan täysin uusia näkökohtia, joihin puututaan tässä artikkelissa myöhemmin.

6. Hammondin kognitiivisen konfliktin malli

Kenneth R. *Hammondin*²⁰ esittämä teoria kognitiivisista konflikteista on tämän artikkelin kannalta merkillepantava vain eräiltä osiltaan. Hammondin teoriahan on varsin laaja kokonaisuus ja vain osa tästä teoriasta sivuaa spiraaliteoriaa.

Hammondin teorian mukaan kognitiivinen konflikti merkitsee kiistaa keinoista jonkin tietyn ja tunnetun yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Tunnetuin tällainen konflikti on ideologinen konflikti. Ideologisessa konfliktissa ollaan erimielisiä siitä, mitkä keinot ovat tehokkaita, oikeudenmukaisia ja moraalisia ihmisten yhteisten ongelmien ratkaisemisessa. Keinoja koskevat kognitiiviset eroavuudet kiteytyvät ajan mittaan ideologisiksi eroavuuksiksi ja samalla kasvavat, kunnes päädytään tilanteeseen, jossa kognitiivinen konflikti (= ideologinen erimielisyys) näyttää olevan ratkaistavissa vain väkivallan avulla. Konfliktin olemukseen kuuluu kyky kehittyä toimijoiden tietämättä. Huolimatta siitä, että tunnustettuja eroavuuksia yritetään vähentää, konflikti kehittyy edelleen ellei keksitä tehokasta menetelmää sen ratkaisemiseksi.

Ulkopoliittinen päätöksenteko on Hammondin mukaan induktiivista; tämä induktio kuitenkin tehdään epävarmoista datoista: »induktiivinen tulkinta, joka perustuu epävarmaan tietoon, on tärkein kognitiivinen prosessi kansainvälisessä politiikassa». Tämä induktiivinen politiikka on luonteeltaan vain näennäisesti rationaalista, mikä merkitsee sitä, että siihen sisältyy sekä analyyttisiä että intuitiivisia osia. Analyyttinen ajattelu on säännöllistä, jaksottaista ja toistettavissa olevaa. Intuitiivinen taas tiedostamatonta, ei-jaksottaista ja ei-toistettavissa olevaa. Näennäisesti rationaalinen ajattelu on seuraavanlainen: saatu informaatio muunnetaan selvästi tunnettujen sääntöjen mukaan, mutta muokkauksen kautta saavutetut johtopäätökset ovat aiemman kokemuksen estämiä, tarkistamia tai jopa häiritsemiä; aiempi kokemus voi jopa korvata joitakin vaiheita ajatteluprosessissa.

Näennäisesti rationaalisisessa ajattelussa vallitsee vinoutunut arviointiperusta (double standard), mikä merkitsee sitä, että valtiomiehet pitävät omaa politiikkaansa intuitiivisena, mutta toisten ajattelua taas analyyttisenä. Tämän johdosta toisten politiikkaa pidetään kylmän loogisena, huipputarkkana ja tarkkoihin laskelmiin perustuvana. Vaara piilee nyt siinä, että ei tunnusteta vastustajan käyttävän vain näennäisesti rationaalista ajattelua. Epärationalisen ajattelun vuoksi politiikkaa ei täydellisesti voi ymmärtää kukaan, mutta kaksokriteerin käyttäjät (siis kaikki päätöksentekijät) luulevat ymmärtävänsä vastustajan politiikan täydellisesti. Tämä johtaa luonnollisesti arviointivirheiden syntymiseen. Vastustajan politiikan kehityksen ja toteutuksen kulusta lausutut virheelliset ennusteet (vain puhtaan analyyttistä ajattelua ja politiikkaa voidaan ennustaa virheettömästi) synnyttävät epäluottamusta toisia kohtaan. Toiset käyttäytyvät odottamattomalla tavalla, mikä johtaa epäluuloisuuden syntymiseen ja kehittymiseen sekä samalla kognitiivisen konfliktin voimistuvaan kehitykseen. Kommunikaatiovaikeudet («kieli» on eri toimijoilla erilaista) kiihdyttävät edelleen prosessia.

Symmetrisyysoongelma on erittäin vaikeasti ratkaistavissa Hammondin teorian kohdalla. Havaitaan ensinnäkin, että Hammond väittää konfliktin syntyvän siitä, että päätöksentekijät kokevat subjektiivisen symmetrisen tilanteen²¹ epäsymmetriseksi (vaikka molemmat ovat intuitiivisia, toista pidetään puhtaan analyyttisenä). Kuitenkin myös todellisen subjektiivisen epäsymmetrisyyden merkitys voitaisiin teoriassa ottaa mukaan: analyyttisempi toimija tulee epäluuloisemmaksi kuin intuitiivinen toimija (mitä analyyttisempi toimija on sitä »virheellisemmin» hän ennustaa).

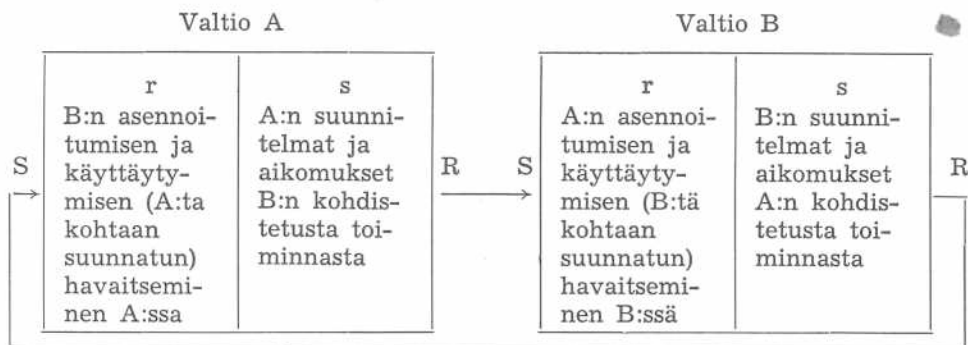
Jos epäsymmetrisyydellä taas tarkoitetaan kapasiteettien epätasapainoa, Hammond ei ole tätä ottanut ollenkaan huomioon. Tosiasiassa kuitenkin heikompi toimija ryhtyyneen tarkistamaan oman ennustuksensa virheellisyyden syytä omasta itsestään eli epäilee, että ennuste on huono, mutta toisen käyttäytymisessä ei ole mitään »vikaa» sinänsä. Vahvempi toimija taas näkee ennusteen virheellisyyden johtuvan toisen politiikasta. Ennuste on vahvem-

man mielestä laadittu oikein, mutta toinen käyttäytyy epäluuloa herättävällä tavalla. Vahvempi yliarvostaa heikomman poikkeavuuden »epäluuloisuutta», heikompi taas aliarvostaa vahvemman poikkeavuuden »epäluuloisuutta». Väkivallan syntyminen epäsymmetrisessä tilanteessa on erittäin todennäköinen. Kognitiivinen konflikti voi kehittyä ideologiaksi vain symmetrisessä tilanteessa. Epäsymmetrisessä tilanteessa väkivaltainen ratkaisu pysäyttäneen heti alkuun ideologisen rakenteen syntyminen.

7. Stanfordin konfliktimalli

Käytetyin käyttäytymistä koskevista teorioista lienee ns. S-R (Stimulus-Response) -malli. Tämän teorian mukaan käyttäytyminen (R) on aina vastaus johonkin ärsykkeeseen (S). Tällaista teoriaa voidaan luonnollisesti soveltaa myös kansainvälisiin suhteisiin. Sovellus usein tehdään siten, että oletetaan toisen valtion toiminnan olevan ärsyke toiselle valtiolle.

Stanfordin Yliopiston konflikteja ja integraatiota käsittelevän tutkimusprojektin aikana projektiin kuuluvat tutkijat kehittivät S-R mallia kuitenkin edelleen, päätyen seuraavaan kaksivaiheiseen vuorovaikutusmalliin:²²

Mallin osavaiheet ovat a) S-r, jossa toisen käyttäytyminen (R) tullessaan panoksena (S) toisen valtion päätöksentekijäsystemiin havaitaan (r) ja b) s—R, jossa päätöksentekijä pyrkii toimimaan suunnitteleamallaan tavalla (s) ja toimii käytännössä tarkasti tai vähemmän tarkasti aikomustensa mukaan (R). Huomataan siis, että malli »sisältää» kaksi virhelähdettä. a) Toimija voi kokea panoksen (S) »väärin» ja b) käyttäytyminen puolestaan voi poiketa tarkoituksesta. Sisältöanalyysin avulla suoritetuissa tutkimuksissa on havaittu, että perinteisen teorian väite R- ja S- vaiheiden kongruenttisuudesta ei aina pidäkään paikkaansa. Ilmennyttä poikkeamaa on selitetty juuri r- ja s-teki- jöiden avulla. Vuoden 1914 kriisiä tutkittaessa havaittiin suuri poikkeama, joka johtui siitä, että kaksiliitto arvioi kolmiliiton toiminnan todellista voi-

makkaammiksi ja vihamielisemmiksi sekä siitä, että kolmiliitto taas puolestaan arvioi todellista lievemmäksi kaksiliiton toiminnan voimakkuuden ja vihamielisyyden²³ (poikkeama oli siis vaiheessa S-r ja eri toimijoilla eri suuntiin). Sen sijaan Kuuban kriisiä — vuodelta 1962 — tutkittaessa ei havaittu S-r-linkissä eroa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välillä: toisin sanoen myös kongruenssi S-R oli suuri.²⁴

Stanfordin konfliktimallilla näyttää olevan ansionsa²⁵ konfliktispiraalin kuvauksessa. Sen sijaan selittämisen kannalta sillä on huomattavia heikkouksia. S-r -vaiheen virhetulkinta näyttää todella olevan ratkaiseva tekijä, mutta mallihan ei ollenkaan pyri selittämään virhetulkinnan syytä tai yleensä yhteyksiä, joissa se tapahtuu.

Epäsyyntymien huomioon ottaminen näyttää yhdeltä mahdollisuudelta mallia kehitettäessä. Tutkimuksia tarkasteltaessa havaitaan, että toinen tilanne on ollut epäsymmetrinen (1914) toinen taas symmetrinen (1962) ajateltuna symmetriaa voimatasapainon kannalta. Kapasiteettien merkitys lienee ratkaiseva, jos Stanfordin mallilla pyritään ennustamaan, mitkä konfliktispiraalit päätyvät sotaan mitkä taas eivät eskaloitu (tätähän Stanfordin tutkijat ovat pitäneet tavoitteenaan). Ilmeistä on, että symmetrinen tilanne ei suosi väkivallan käyttämistä, vaan pakottaa toimijat virheettömiin arviointeihin.²⁶ Epäsyyntymien tilanne taas erittäin helposti eskaloituu. Voisi olla mahdollista, että vahvempi osapuoli ainakin aluksi aliarvioi heikomman vihamielisyyttä ja heikompi yliarvioi vahvemman vihamielisyyttä.²⁷ Tähänkin palataan myöhemmin.

III Kohti selittävää spiraaliteoriaa

Tässä luvussa esitän erään teoreettisen ratkaisuehdotuksen, joka pyrkii olemaan mahdollisimman laaja spiraaliteoria — laaja siinä mielessä, että siinä otetaan huomioon sekä symmetrisyys että epäsymmetrisyys koettuna ja todellisuena. Ennen kaikkea pyrin systemaattisesti esittämään spiraalin kehityksen ja eri osavaiheiden merkityksen. Perusteena on seuraava: *todellinen epäsymmetria vaikuttaa koetun epäsymmetrian ilmenemiseen, joka puolestaan johtaa epäsymmetriseen vuorovaikutukseen, mikä päättyy väkivaltaan ja näin konfliktispiraali on mahdollinen vain epäsymmetrisissä tilanteissa*. Kapasiteettiltaan symmetrinen tilanne taas johtaa symmetrisyyden kokemiseen, minkä seurauksena väkivaltaiseen ratkaisuun turvautuminen tulee epämieliseksi. Voimatasapainotilanteessa konflikti »vakiintuu» verbaalisen negatiivisen vuorovaikutuksen asteelle tai tämän asteen kohotessa molemmat vetäytyvät tai ratkaisevat konfliktin neuvottelumenetelmällä.

Eräänlaisena perustavanlaatuisena oletuksena tai lähtökohtana pidän sitä,

että vuorovaikutus muodostaa ratkaisevan tekijän spiraaliprosessissa. Tässä perusmallin muodostaa S-R -malli, jonka mukaan vuorovaikutus määräytyy toisen valtion vuorovaikutuksen mukaan mahdollisesti joidenkin välivaiheiden kautta. Näin ollen spiraaliteorian olisi pystyttävä selittämään, mistä syystä syntyy sellaista toimintaa (R) joka panoksena (s) synnyttää konfliktispiraalin, koska normaalisti vuorovaikutusprosessi ei sisällä eskaloivia aineksia ($R \leq S$). Eskaloituminen alkaa, jos molemmat toimijat vastaavat ärsykettä voimakkaammin ($R > S$) tai toinen toimija vastaa ärsykettä voimakkaammin ja toinen toimija ärsykkeen tason mukaisesti (jolloin syntyy portaittainen eskalaatioprosessi).

On vielä syytä tehdä ero kilpailu- ja muiden spiraalien välillä. Edellisistä on esimerkkinä asevarustelukilpailu — näissä vastustajan toimenpiteet pyritään voittamaan, ylittämään oman edun vuoksi. Varsinaisissa konfliktispiraaleissa taas eskalaatio syntyy itsestään ilman kilpailukomponenttia. Syitä näihin varsinaisiin spiraaleihin käsittelen kappaleissa 1—4 ja kappaleessa 5 esitän alustavan »selittävän» teorianahmotelman.

1. S-O-R -malli

Edellä on jo viitattu S-R -malliin. Yleensä tämä malli kuitenkin on esitetty muodossa S-O-R. Komponentti O tarkoittaa systeemiä ja systeemin ominaisuuksia, jotka ovat väliintulevina muuttujina ärsykkeen (S) ja reaktion (R) välillä. Nämä O -muuttujat saattaisivat pystyä selittämään spiraalin syntymisen ja kehittymisen. Esimerkiksi asevarustelumallissa spiraali syntyy siten, että toimijoiden varustelukertoimien tulo ylittää »väsymyskertomien» tulon. Tällainen malli on tyypillinen kilpailumalli, eikä siitä syystä kuulu varsinaisesti tämän artikkelin piiriin, varsinkaan kun tuo malliryhmä ei selitä kertoimien muodostumista.

Kansainvälisen politiikan tutkijat ovat esittäneet useita O-muuttujien spesifiointeja, joita *Brody*, *Benham* ja *Milstein* ovat varsin tiivistetyssä muodossa analysoineet.²⁸ Esimerkiksi *Morgenthau*²⁹ määrittelee O-muuttujan kansallisen edun käsitteen avulla pitäen valtiota toimivana perusyksikkönä. Tällaiset teorit eivät kuitenkaan juuri pysty selittämään spiraalien syntymistä, joten niitä ei tässä kannata tuoda edes esille. Esimerkiksi kansallinen etu ei selitä tuhoisaa konfliktispiraalia, koska nämä prosessit ovat hyvin kaukana kansallisesta edusta, vahingoittaessaan useimmiten molempia tai kaikkia kriisin osapuolia. Ainoastaan ne pohdiskelut, joissa O-muuttuja on määritelty definition-of-situation -käsitteellä, antavat spiraaleille jonkinlaisen »selityksen». Nämäkin lähinnä Stanford-projektiin kuuluvat teoretisoinnit näyttävät kuitenkin jäävän kuvauksiksi, kuten edellä olen väittänyt, jättämällä selittämättä, miksi toimijat tekevät virheellisiä tilanteenmäärittelyjä.

2. Suljetut vs. avoimet systeemit

Yllä olevat S-O-R -mallit perustuvat täysin suljetun systeemin ja osittain tämän seurauksena symmetrisyyden oletuksille.³⁰ Suljetun systeemin malli tulee parhaiten esille Stanfordin konfliktimallissa: toisen valtion toiminta (R) muodostaa panoksen (S) toisen valtion päätöksentekijäsysteemiin, jonka tuotos taas on panos ensimmäisen valtion systeemiin.

Kuitenkin kansainvälisessä järjestelmässä tapahtuu useinkin sellaisia tapahtumia, jotka vaikuttavat valtioiden A ja B väliseen vuorovaikutukseen, mutta eivät ole ennustettavissa näitä maita koskevan S-O-R -mallin avulla. Toisin sanoen vuorovaikutus voi määräytyä muistakin syistä kuin valtioiden A ja B keskinäisen vuorovaikutuksen mukaan. Tämän arvioiminen systeemin vaikutuksen merkityksestä ja luonteesta tässä voi esittää vain viitteitä.

Jos ajatellaan vallitsevaa kansainvälistä järjestelmää ja aletaan hahmotella avoimen systeemin vuorovaikutusmallia, joudutaan näitä malleja rakentamaan useita edellyttäen, että välttämätön epäsymmetrisyyden merkitys otetaan malleissa mukaan. Ensiksi voidaan esittää väitteet:

- A. kahden valtion vuorovaikutusjärjestelmän avoimuuden aste on käänteisessä suhteessa näiden kahden maan voimakkuuden kanssa; ja lisäksi
- B. saman vuorovaikutussysteemin avoimuuden aste on käänteisessä suhteessa näiden kahden maan keskinäisen kapasiteettien symmetrisyyden asteen kanssa.

Väitteet merkitsevät sitä, että vuorovaikutussysteemi on »avoin» silloin, kun A on erittäin voimakas ja B erittäin heikko. Jos A on erittäin voimakas, vuorovaikutussysteemi on sitä suljetumpi mitä voimakkaampi B on. Käytännössä tämä merkitsee seuraavaa: vuorovaikutussysteemissä »A erittäin vahva — B erittäin heikko» on A:n otettava huomioon mahdollisen toisen erittäin vahvan valtion, C, vaikutus, joka voi estää A:n tekemästä jotakin B:tä kohtaan tai saata A:n tekemään jotakin B:tä kohtaan. Taas jos vuorovaikutussysteemi on muotoa »A erittäin vahva — B erittäin vahva», ei ulkopuolisten maiden merkitys juuri vaikuta A-B vuorovaikutukseen (edellyttäen että muut ovat merkittävästi heikompia).³¹

Avoimen systeemin malli merkitsee sitä, että Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen keskinäinen vuorovaikutus määräytyy enemmän suljetun mallin mukaisesti kuin esim. Neuvostoliiton tai Tshekkoslovakian vuorovaikutus. Tämä oletus on ollut pohjana esimerkiksi William A. Welshin³² (1969) peliteoreettisessa analyysissä Unkarin kansannousun aiheuttaman kriisin ratkaisumenetelmästä. Mainittu tutkimus perustuu kokonaan Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen keskinäisten etujen ja politiikan analyysiin.

3. Dyadinen vs. triadinen teoria

Vuorovaikutus on perinteisesti ymmärretty dyadiseksi, kahden toimijan keskinäiseksi toiminnaksi. Kuitenkin ns. triadisen vuorovaikutuksen malli on alkanut tulla yhä enemmän vuorovaikutuksen kuvaukseen.³³ Triadinen malli olettaa, että vuorovaikutuksen perusyksikkö on kolmen toimijan kokonaisuus — ei kahden toimijan kokonaisuus kuten dyadisessa teoriassa edellytetään.

Eräässä mielessä triadisets mallit ovat olleet sangen tunnettuja ja käytettyjä erityisesti sosiaalipsykologian piirissä. Tarkoitan tässä monessa yhteydessä ja usein käytettyjä tasapainomalleja, joita ovat laatineet useatkin tutkijat — mm. Fritz Heider, Theodor Newcomb ja Leon Festinger. Nämä tasapainomallit ovat joko laajaa sosiaalista vuorovaikutusta koskevia (Heider) tai asennemuutosmalleja (*Osgood* ja *Tannenbaum*; Festinger). Mallit olettavat yleensä kahden toimijan olemassaolon (P = person, O = other) ja lisäksi kolmannen elementin (X = kolmas henkilö, asia, esine jne.). Näitä elementtejä voivat yhdistää joko positiiviset tai negatiiviset suhteet. Kolmen elementin kokonaisuus on tasapainossa, jos kaikki suhteet ovat positiivisia tai kaksi suhteista on negatiivisia.

Olettakaamme, että elementit A, B ja X ovat valtioita. Olettakaamme lisäksi, että A ja B joutuvat keskinäiseen konfliktiin eli oletetaan niiden välinen vuorovaikutus nyt negatiiviseksi (toisin sanoen suhde A/B negatiiviseksi). A:n ja B:n keskinäisen vuorovaikutuksen kehitystä voidaan nyt kuvata yksinkertaisen tasapainomallin avulla.

Olettakaamme, että tilanteessa A-B, suhteet A/C ja B/C ovat positiivisia. Systeemi on tällöin epätasapainossa. A voi yrittää tasapainottaa systeemin joko parantamalla suhteitaan B:n tai huonontamalla suhteitaan C:n. Mekanismin valinta riippuu C:n toiminnasta; jos se edelleen parantaa suhteitaan B:n, A todennäköisesti yrittää saada linkin A/C negatiiviseksi. Kehitys voi johtaa spiraaliin siksi, että A ei itse asiassa käyttäydy AC (S-O-R) mallin mukaisesti, ja edes C mahdollisesti ei toimi tämän mallin mukaisesti. A toisin sanoen ei »vastaa» C:n toimijaan A suuntautuvaan positiiviseen toimintaan, vaan negatiivisesti C:n toimijaan B kohdistamaan positiiviseen toimintaan. Samaten C voi vastata negatiivisesti A:n toimijaan B kohdistamaan negatiiviseen toimintaan. Symmetrinen spiraali syntyy, jos B vastaa negatiivisesti toimijan A toimijaan C kohdistamaan negatiiviseen toimintaan. Spiraalin syynä on toisin sanoen se, että sekä A että B eivät »vastaa» puhtaan S-R -mallin mukaisesti toistensa toimintaan, vaan myös »ylimääräisiin» toimintoihin, joita ovat toimijoiden A ja B käyttäytyminen C:tä kohtaan. Mukaan olisi kuitenkin otettava subjektiivinenkin elementti seuraavassa muodossa:

- A. spiraali syntyy sitä todennäköisemmin mitä epäoikeudenmukaisempaan A ja B pitävät toistensa aloittaman negatiivisen vuorovaikutuk-

sen määrää (joka »ylimääräinen» osuus syntyy siis triadisesta tasapainottamiskomponentista, mitä toimijat eivät aina tiedosta).

Yllä oleva väite perustuu oletukseen, jonka mukaan toimijat tunnustavat kongruenttisen negatiivisen vuorovaikutuksen oikeutetuksi, mikäli myöntävät sen johtuvan omasta toiminnastaan toista kohtaan. Sen sijaan toisen toimijan »ylimääräinen» vihamielisyys nähdään epäoikeutettuna. Toisin sanoen tilanne voidaan kokea epäsymmetrisenä eli toimija tunnustaa, että hänen itsensä ja X:n suhteet vaikuttavat hänen ja B:n väliseen vuorovaikutukseen, mutta B:n ja X:n suhteiden vaikutusta ko. toimija ei aina tunnusta.

Jos malliin otetaan mukaan vielä epäsymmetrisyys mitattuna voimakapasiteeteilla saadaan seuraava oletus: A:n turvautuminen suoraan väkivaltaan B:tä kohtaan riippuu a) A:n voimakkuudesta, b) B:n voimakkuudesta ja c) C:n todennäköisestä toiminnasta ja C:n voimasta. Voitaisiin esittää seuraava väittäjä:

- B. A käyttää väkivaltaa sitä todennäköisemmin mitä vahvempi se itse on ja mitä heikompi B on — ja mitä heikompi C on tai mitä epä-todennäköisempää on C:n sotilaallinen väliintulo.

4. Sanktiospiraalit

Sanktiospiraaleilla tarkoitetaan prosesseja, jotka syntyvät toisen toimijan pyrkiessä vaikuttamaan toisen toimijan käyttäytymiseen haluamallaan tavalla käyttäen negatiivisia (tai positiivisia) sanktioita.³⁴ Sanktiot eivät niinkään ole vastauksia toisen käyttäytymiseen, vaan tietyn päämäärän saavuttamiseksi tarkoitettua toimintaa. Sanktioiden yksipuolisuus merkitsee niiden poikkeamista S-R -kongruenssista.

Yleisin lienee unilateraalinen sanktiospiraali, jossa sanktioiden lähettäjä asteettain kohottaa sanktioiden voimakkuusastetta, jos vastaanottaja kieltäytyy myöntymästä.

Sanktiospiraalin kehitys riippuu ratkaisevasti lähettäjän ja vastaanottajan keskinäisistä voimasuhteista. Mikäli voimasuhde on erittäin epäsymmetrinen ja mitä vähemmän vastaanottajan on mahdollista saada ulkopuolista apua, sitä nopeammin prosessi päättyy. Päättyminen voi kuitenkin tapahtua kahdella tavalla joko a) ei-väkivaltaisesti tai b) väkivaltaisesti. Joko vastaanottaja myöntyy tai sitten lähettäjä pian turvautuu väkivallan käyttämiseen. Mitä pienempi on voimasuhteiden epäsymmetria, sitä kauemmin prosessi kestää.

Joskus saattaa jopa olla myös molemminpuolinen sanktiospiraali mahdollinen, jos voimasuhteet tai ympäristö tähän antavat riittävät edellytykset. Vasta tällainen tilanne synnyttää varsinaisen bilateraalisin spiraalin, jossa lähettäjä suuntaa toisen sanktioita toisen taivuttamiseksi johonkin käyttäytymiseen kun taas vastaanottaja suuntaa alkuperäiseen lähettäjään sanktioita

estääkseen tätä sanktiopolitiikan toteuttamisesta. Tällainen prosessi on selvästi itseään vahvistava, sillä ennen pitkää toimijat sanktioivat toistensa sanktiokäyttäytymistä. Samalla aste kohoaa, koska rangaistusten on kohottava. Ilmiö voi esiintyä puhtaana vain symmetrisissä tilanteissa, mutta epäsymmetrisissäkin tilanteissa on mahdollista, että heikompi pyrkii mahdollisuuksiensa mukaan sanktioimaan lähettäjän sanktiokäyttäytymistä.

Molemminpuolinen sanktioprosessi kuitenkin päättyy symmetrisissä tilanteissa ei-väkivaltaisen vaiheen kynnykselle, koska molemmat uskovat toisen vastaavan väkivaltaan väkivallalla (esim. USA—NL). Sen sijaan epäsymmetrisissä tilanteissa heikomman sanktioiden käyttäytyminen provosoi vahvemman erittäin varmasti turvautumaan sotilaalliseen väkivaltaan (esim. NL—Unkari).

5. Kriisi ja epäsymmetria

Edellä mainitsin Jenkinsin teorian vihamielisyyden syntymisestä kriisitilanteissa. Kuten sanottu, tämä teoria näyttää sangen hedelmälliseltä — jos sovelletaan sitä epäsymmetrisiin tilanteisiin. Epäsymmetrisen tilanteen mallin olisi otettava huomioon se, että kriisin aste on erilainen eri toimijoilla, jos ne ovat kapasiteeteiltaan epäsymmetrisiä. Tällä tarkoitan sitä, että konfliktin osapuolten kapasiteettien epäsymmetrian ollessa huomattava vahvemman valtion päätöksentekojärjestelmä ei voi keskittyä pelkästään »tämän» kriisin hoitamiseen. Heikompi valtio taas yleensä kokee vain ko. tietyn kriisin, jonka hoitamiseen koko päätöksentekokoneisto voi käyttää miltei kaiken mahdollisen ajan. Jos kriisi määritellään³⁵ uhkan, päätöksentekoajan ja yllätyksellisuuden funktioksi, voitaneen olla varsin helposti yksimielisiä siitä, että heikompi valtio kokee kriisin uhkaavampana, päätöksentekoajan lyhyempänä ja tilanteen yllätyksellisempänä kuin vahvempi valtio, koska vahvemman käyttäytyminen vaikuttaa enemmän heikompaan kuin heikomman käyttäytyminen vahvempaan toimijaan. Aluksi kuitenkin on syytä esittää Jenkinsin hypoteesit hieman tarkemmin.

Jenkinsin teoriaan³⁶ liittyvät seuraavat hypoteesit, jotka hänen suorittamaansa simulointikokeessa saivat voimakasta tukea.

1. Mitä suurempi on toista toimijaa koskeva epävarmuus, sitä vihamielisemmäksi hänet koetaan (ja vice versa).
2. Epävarmuutta seuraa lisäys lähteen vihamielisyyden kokemuksessa, mikä johtaa epävarmuuden vähentymiseen.
3. Mitä suurempi on toista toimijaa koskeva epävarmuus, sitä suurempi on toimintaa seuraavan dissonanssin lisääntymisen taipumus; mitä vähäisempi on epävarmuus, sitä suurempi on toimintaa seuraavan dissonanssin alentumisen taipumus.

4. Mitä suurempi on toista toimijaa koskeva epävarmuus, sitä useammin tämä johtaa ennustamaan, että toinen toimija tulee vihamielisemmäksi.
5. Mitä suurempi on toimintaa, päätöksentekoa seuraava dissonanssi, sitä enemmän toinen toimija koetaan pikemmin vihamielisenä kuin ystävällisenä.
6. Korkea dissonanssi johtaa ennustamaan pikemmin korkeaa vihamielisyyttä kuin alhaista vihamielisyyttä.
7. Mitä suurempi on vastaanottajan kognitiivinen dissonanssi, sitä suurempi on ero hänen sanoman kokemuksensa ja lähettäjän saman sanoman kokemisen välillä ja
8. Kun on olemassa mainittava määrä epävarmuutta, ero sanomien kokemisessa on vihamielisyyden suuntaan vastaanottajapuolen kannalta asiaa ajatellen.

Tarkasteltaessa Jenkinsin hypoteeseja ja verrattaessa niitä Stanfordin konfliktimallin perusteella laadittuihin tutkimuksiin, havaitaan sangen mielenkiintoinen seikka. Jenkinsin teoria näyttää selittävän S-R -linkin kohdalla havaitun epäsymmetrian esiintymisen. Jenkinsin hypoteesit nimittäin väittävät, että heikompi kokee vahvemman vihamielisemmäksi kuin vahva heikomman.

Jos Jenkinsin teoria esittämälläni tavalla liitetään Stanfordin konfliktimalliin, seurauksena on väite, joka voidaan lausua seuraavalla tavalla.

- A. Koska kriisitilanne epäsymmetrisissä konfliktitilanteissa koetaan eri tavoin eli kriisi on eriasteinen eri toimijoiden kannalta katsottuna, siitä seuraa eriasteinen dissonanssitilanne ja vihamielisyyden kokeminen on erilaista eri toimijoilla.

Yksinkertaisesti sanottuna väite merkitsee sitä, että spiraalit syntyvät vain kapasiteeteiltaan epäsymmetrisissä tilanteissa. Tällöin voi tapahtua niinkin, että kriisin aste koetaan niin erilaisena, että se johtaa toisen toimijan kokemaan »liikaa» vihamielisyyttä ja toisen toimijan kokemaan »liian» vähän vihamielisyyttä. Toisin sanoen kriisin osapuolet voivat toimia täysin eri tilanteissa. Tilanne kapasiteettien epäsymmetrian suhteesta havaintojen epäsymmetriaan on selvästi lausuttuna väitteen B mukainen.

- B.1. Toimijoiden kapasiteettien epäsymmetria vaikuttaa koetun epäsymmetrian kokemiseen. Kriisi koetaan eriasteisena todennäköisimmin tilanteissa, joissa toimijoiden välillä vallitsee voimien epätasapaino.
- B.2. Kriisi koetaan voimakkaampana kriisin heikommassa osapuolella.

Jenkinsin hypoteesien mukaan kriisin asteen erilainen kokeminen vaikuttaa a) erilaiseen vihamielisyyden kokemiseen ja b) erilaiseen vihamieliseen käyttäytymiseen. Voitaisiin rohkeasti esittää väitteet C, D ja E.

- C. Heikompi osapuoli yliarvioi vahvemman toimijan vihamielisyyden asteen ja vahvempi toimija aliarvioi heikomman toimijan toiminnan vihamielisyyden asteen.
- D. Heikompi toimija suuntaa vahvempaan enemmän vihamielisiä tekoja kuin vahvempi heikompaan.
- E.³⁷ Heikompi toimija vastaa vahvemman ystävällisiinkin tekoihin vihamielisesti (koska se kokee ne vihamielisiksi) ja vahvempi toimija itse asiassa vastaa ystävällisesti heikomman vihamielisiinkin tekoihin.

Edellisten väitteiden mukainen tilanne johtaa vuorovaikutuksen tasolla ilmiöihin F, G ja H.

- F. Heikompi toimija vastaa S-R -mallin mukaisesti vahvemman vihamieliseen toimintaan.
- G. Heikompi toimija ei »vastaa» vahvemman ystävälliseen toimintaan.
- H. Vahvempi toimija vastaa heikomman ystävällisyyteen, mutta ei sen vihamielisyyteen.

Yllä olevat ilmiöt johtavat selvimmin sanottuna siihen, että

- I. S-R -kongruenssi vihamielisen toiminnan kohdalla on suurempi kuin ystävällisen toiminnan kohdalla — vaikka inkongruenssi vallitsee molemmilla sektoreilla.

Tilanne ei kuitenkaan pitkään voi jatkua tällaisena, koska vahvempi toimija mahdollisesti suhteellisen nopeasti alkaa ymmärtää tilanteen olevan — oikeutetusti — kannaltaan katsottuna epäoikeudenmukainen. Eräässä mielessä heikompi pyrkii riistämään vahvempaa. Ilmiö on itse asiassa sama kuin on havaittu muutamissa laboratorionkokeissa joissa on tutkittu yksipuolisten myönnytysten politiikkaa (GRIT). Kokeet osoittavat, että tämä politiikka onnistuu vain tasavahvojen toimijoiden välillä.³⁸

Erittäin todennäköisesti vahvempi pyrkii oikaisemaan epäoikeudenmukaisuuden väkivallan avulla, koska vahvemman myönnytyspolitiikalla ei olisi mitään merkitystä.

IV Alustavaa kriisiteorian testausta

Tässä luvussa esitän muutamia varsin kvalitatiivisia yrityksiä esittämiäni väitteiden testaamiseksi. Näiden »testausten» pintapuolisuus on miltei aivan liian haitallista, enkä näin ollen itse asiassa pyrikään muuhun kuin osoittamaan, että ehkä juuri tässä luvussa mainittuja kriisejä kannattaisi ryhtyä tutkimaan systemaattisesti spiraaliteorian valossa. Sikäli kuin esittämiäni väitteitä yritettäisiin testata, ehkä tarvittaisiin varsin laajaa tutkimustyötä, jonka

olisi pystyttävä selvittämään sekä objektiivisia ilmiöitä ja subjektiivisia elementtejä että päätöksentekotilanteita.

Esittämäni alustavan hahmotelman valossa Stanford-projektin tulokset näyttävät varsin hyvin selitettäviltä. Mainitun projektin tutkimuksissahan³⁹ on pyritty osoittamaan, että vuoden 1914 ja 1962 (Kuuba) kriisit eroavat toisistaan S-r -linkin suhteen. Tutkimuksista saa helposti sen kuvan, että ratkaiseva tekijä eskaloitumisessa on virhehavaintojen esiintyminen, joita 1962 ei syntynyt. Tällainen tulkinta ei kuitenkaan ole juuri uskottava, koska useimmat tutkijat tunnustanevat kapasiteettien symmetrian vuonna 1962 olleen miltei täydellisen ja vuonna 1914 varsin epätäydellisen. Nimen omaan ydinaseiden olemassaolo vuonna 1962 synnytti ja aina synnyttää symmetrian, joka estää konfliktin spiraalin kehittymisen yli tietyn asteen.

Unkarin 1956 kriisin selittäminen esittämäni väitteiden valossa näyttää varsin selvältä. Kriisin aikana unkarilaiset päätöksentekijät selvästi vastasivat Neuvostoliiton positiivisiin tekoihin negatiivisilla, kuten esim. seuraava lainaus osoittaa:

In any case, on October 31, Nagy and Zoltan Tildy, the . . . new non-Communist Minister of State Affairs, met secretly in Budapest with Mikoyan and Suslov. Mikoyan apparently offered to withdraw immediately from Hungary all Soviet troops above the contingents previously stationed under Warsaw Pact agreements. But Tildy demanded withdrawal of all Soviet forces at once, and asserted that Hungary would be forced to »repudiate the Warsaw Pact in any case.» The initial Soviet verbal reaction to these statements by Tildy is not known, but the Soviets did agree to the establishment of a joint Hungarian-Soviet commission to discuss Soviet military withdrawal.⁴⁰

Unkarin esimerkki on sitä valaisevampi kun verrataan sitä miltei samanaikaiseen Puolan kriisiin, joka päättyi neuvottelujen tuloksena muutamia päiviä ennen Neuvostoliiton Unkarin interventiota.

Tshekkoslovakian kriisissä vuonna 1968 toistui Unkarin kriisin peruskuvio yllättävän selvänä. Yllättävän siksi, että ilmeisesti tshekkoslovakialaiset pyrkivät tietoisesti välttämään tilanteen toistumista. Joka tapauksessa heikomman osapuolen käyttäytyminen ei näyttänyt ottavan huomioon tilanteen poliittisia realiteetteja. Miltei ainoaksi merkittäväksi myönnytykseksi jäi Svobodan valitseminen presidentiksi maaliskuussa. Huhtikuun alussa Dubcek arvosteli jyrkästi Neuvostoliiton Prahansuurlähettilästä ja ilmoitti, että Tshekkoslovakia ei nimitä uutta suurlähettilästä Moskovaan, ennen kuin Neuvostoliiton puuttuminen maan sisäisiin asioihin lakkaa. Diplomaattiset sanktiot sosialististen maiden välillä ovat varsin harvinaisia, joten Dubcekin käyttäytyminen oli jo varsin korostettua. Toukokuussa Neuvostoliiton ja Tshekkoslovakian välillä tapahtui useita valtiovierailuja, joista vain yhden merkittävän teki Dubcek Moskovaan toukokuun alussa. Selväpiirteinen Neuvostoliittoa vastaan suuntau-

tuva julistus oli Vaculikin kirjoittama 2000 sanan julistus kesäkuun lopussa. Samana aikana toimeenpannut Varsovan liiton sotaharjoitukset ja vieraiden joukkojen jääminen maahan harjoitusten päätyttyä olivat puolestaan selvä, joskaan ei voimakas sanktioteko. Tshekkoslovakian jääminen pois neuvotteluista alkoi 14. 7., jolloin se ei osallistunut ns. Varsovan kokoukseen. Dubcek torjui 18. 7. varsin selväsanaisesti tuon kokouksen lähettämän ns. Varsovan kirjeen. 19. päivänä Neuvostoliitto suostui Tshekkoslovakian vaatimiin kahdenkeskisiin neuvotteluihin, mutta puolestaan esitti, että neuvottelut käy-täisiin Neuvostoliitossa. Ehkä loukkaavimpia tekoja tällöin oli Dubcekin kiel-täytyminen neuvotteluista Neuvostoliitossa, mikä ehkä kaikkialla ymmärret-tiin implisiittiseksi viittaukseksi Nagyn pidättämiseen ja vastaavan tilanteen pelkoon. 22. 7. Neuvostoliitto kuitenkin hyväksyi neuvottelut Tshekkoslova-kiassa, ja neuvottelut alkoivat Cierna nad Tisoussa, 29. 7. Elokuun alussa taas oli vuorossa Bratislavan kokous. Näissä neuvotteluissa Tshekkoslovakia ei juuri tehnyt myönnytyksiä, mutta kaikesta päätellen myös Neuvostoliitto oli neuvotteluihin tyytyväinen, koska Neuvostoliiton lehdistön esittämä kri-tiikki päättyi. 12. 8. tapahtunut Ulbrichtin Prahan-vierailu taas tapahtui niin viileässä ilmapiirissä, että vastaanotto oli piirteineen ymmärrettävä selväksi Itä-Saksaan suuntautuvaksi kritiikiksi. Tshekkoslovakialaiset todella suuresti laiminlöivät Bratislavan ns. Tonavan julistuksen toteuttamisen, ainakaan Tshekkoslovakian politiikka ei millään tavalla muuttunut. Päin vastoin Tshekkoslovakian politiikka alkoi selvästi suuntautua yhä enemmän kohti »liberalismia» ja yhteistyötä Jugoslavian ja Romanian kanssa. Lisäksi Neuvostoliiton tai kommunismin arvostelu jatkui lehdistössä varsin vapaasti. Neuvostoliitto taas alkoi lehdistössään arvostelunsa voimakassävvyisenä vasta 16. 8. noin kolmen viikon melko ehdottoman tauon jälkeen. Interventio oli vuorossa 21. 8.

Suorittamassani alustavassa kvantitatiivisessa Tshekkoslovakian kriisin ana-lyysissä saadut tulokset jossain määrin tukevat esittämiäni väitteitä. Ana-lyysin lähteenä käytettiin ainoastaan Kalendariumia ja tapahtumat luokitel-tiin ajalta 15. 5.—21. 8. 1968. Tulos ilmenee seuraavasta taulukosta.

Taulukko. *Tshekkoslovakian ja viiden Varsovan liiton maan välinen vuoro-vaikutus, luokiteltuna positiiviseen ja negatiiviseen vuorovaikutuk-seen.*

Tekijä	Kohde		Touko- kuu	Kesä- kuu	Heinä- kuu	Elo- kuu	Yht.
VL	Tshekk.	+	2	5	51	27	87
		—	1	2	81	26	113
Tshekk.	VL	+	1	3	10	39	74
		—	1	1	65	7	80

Taulukko osoittaa tuloksen olevan lähinnä väittämäni mukainen heinäkuussa, jolloin Tshekkoslovakia käyttäytyi selvästi negatiivisemmin kuin Varsovanliiton viisi maata. Elokuun osalta tulos ei kyllä ole aivan kuvaava, koska a) Tshekkoslovakia ei todellakaan juuri syyllistynyt luokiteltavaan negatiiviseen vuorovaikutukseen, vaan toimimattomuuteen (sopimusten noudattamatta jättäminen ja b) koska luokitteluun on tullut mukaan suoritettu interventio (jos se vähennetään, ao. jakautuma saa muodon 27/12).

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista esittää syitä, miksi spiraaleja ei synny silloin kuin niitä »pitäisi» syntyä. Olen ohimennen edellä maininnut, että »itsensä kieltävät» ennusteet saattavat pysäyttää kriisin ennen sen eskaloitumista sodan asteelle. Heikompi voi ymmärtäessään tilanteen realiteetin pyrkiä prosessin eliminoimiseen. Tällaisia tilanteita on ollut esimerkiksi Neuvostoliiton ja Suomen suhteissa toisen maailmansodan jälkeen muutamia, joista Noottikriisi tarjonnee tunnetuimman esimerkin.

LÄHDEVIITTEET

¹ Näitä teorioita olen laajemmin esitellyt toisaalla. Ks. Harle, V, Kansainvälisen konfliktin mallit I—II. Tampereen Yliopisto, Sosiologian laitos 21/1970 (moniste).

² Schmid, H, »Politics and Peace Research». *Journal of Peace Research*, 1968, 5, 217—232.

³ *Ibid.*, s. 9.

⁴ Höglund, B, *Concepts of Conflict*. Report no. 2, Department of Peace and Conflict Research; Uppsala University 1970, s. 28.

⁵ Käsittääkseni kapasiteettien ja havaintojen epäsymmetriat ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa siten, että edellinen vaikuttaa jälkimmäiseen ja jälkimmäinen puolestaan kapasiteettien kokemiseen.

⁶ En tässä artikkelissa mainitse likikään kaikkia »eskaloitumisteorioita», jotka eivät yleensä ole spiraalien kanssa missään tekemisissä.

⁷ Richardson, L. F, *Arms and Insecurity*, Pittsburgh: The Boxwood Press and Quadrangle Books 1960.

⁸ Richardson rajoittaa eksplisiittisesti teoriansa koskemaan kapasiteetiltaan symmetrisiä valtioita.

⁹ Muita asevarustelumalleja on esitelty toisaalla, ks. esim. Harle, *ibid.* 1970.

¹⁰ Ks. Richardson, *ibid.* 1960.

¹¹ Huntington, S. P, »Arms races: presequisities and results». *Public Policy* 1958, 41, 8, 54—76.

¹² Kobe, D. H, »A theory of catalytic war». *J of Conflict Resolution*, 1962, 6, 2, 125—142.

¹³ Zinnes, D. A, »The expression and perception of hostility in prewar crisis 1914». Teoksessa J. D. Singer, *Quantitative International Politics*, New York: The Free Press 1968, s. 86.

¹⁴ *Ibid.*, 1968. Ks. myös Zinnes, D. A, »A comparison of hostile behavior of decision-makers in simulate and historical data». *World Politics* 1966, 18, 3, 474—502.

15 Richardsonin malliin perustuvan vihamielisyyksmallin on esittänyt Newcomb, Alan, »Initiatives and Responses in Foreign Policy». *Peace Research Reviews* 1970, III, 3.

16 Merton, R. K, *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press; Enlarged edition 1968.

17 Holsti, O. R—North, R. C, »The history of human conflict». Teoksessa E. McNeil, *The Nature of Human Conflict*, Chigaco 1968.

18 Holsti, O. R, »The 1914 Case». *American Political Science Review*, 1965, 59, 365—378.

19 Jenkins, R, »Perception in crisis». Teoksessa IPRA Studies on Peace Research 2, vol. I; Assen: Koninklijke Van Gorcum & Company 1968.

20 Hammond, K, »New directions in research on conflict resolution», *The Journal of Social Issues* 1965, 21, 3, 44—66.

21 Tässä symmetrisyys viittaa subjektiiviseen tilanteeseen.

22 Holsti, O. R—Brody, R. A—North, R, »The management of international crisis: Affect and action in American-Soviet relations». Teoksessa D. Pruitt—R. Snyder, *Theory & Research on the Causes of War*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc., 1969. Sekä Holsti, O—North, R—Brody, R, »Perception and action in 1914 crisis». Teoksessa J. D. Singer, *Quantitative International Politics*, New York 1968.

23 Ibid., 1968.

24 Ibid., 1969.

25 Esitetystä Stanford-projektin kritiikistä ks. Jervis, R, »The costs of the quantitative study of international relations». Teoksessa K. Knorr—J. N. Rosenau, *Contending Approaches to International Politics*, Princeton: Princeton University Press 1969.

26 Ks. esim. Holsti—Brody—North, op. cit. 1969.

27 Tähän viittaavat Stanford-projektin tutkimustulokset. Tässä yhteydessä voitaisiin muuten panna merille se, että edes spiraaliteoriat eivät näytä olevan kyllin dynaamisia, koska niissä ei oteta huomioon havaintojen asymmetrian mahdollisia ja erittäin todennäköisiä muutoksia kriisin aikana.

28 Brody, R—Benham, A—Milstein, J, »Hostile international communication, arms production, and perception of threat». *Peace Research Society (International) Papers* 1967, VII, 15—40.

29 Morgenthau, J, *Politics among Nations*, New York: The Free Press 1967.

30 Ks. Smoker, P, »The arms race as an open and closed system». *PRSI(I)P* 1967, VII, 41—62.

31 Jos osapuolet ovat vahvoja ja tilanne on kapasiteeteiltaan symmetrinen, muiden valtioiden käyttäytyminen ei vaikuta vahvojen konfliktiin, vaan muut voivat olla ainoastaan osa ko. konfliktia. Esimerkiksi NL:n ja USA:n keskinäiseen konfliktiin vuonna 196 Kuuban käyttäytymisellä ei ollut juuri mitään vaikutusta. Sen sijaan vahvasti asymmetrisissä tilanteissa ulkopuolisten vaikutus konfliktiin on merkittävä, koska ulkopuoliset eivät ole osa ko. konfliktia. Esimerkiksi vuoden 1962 kriisissä USA ei voinut miehittää Kuubaa, koska NL:n käyttäytyminen vaikutti merkittävästi USA:n käyttäytymiseen.

32 Welsh, W. A, »A game-theoretic conceptualization of the Hungarian revolt: Toward an inductive theory of games». Teoksessa F. J. Fleron, *Communist Studies and the Social Sciences*, Chicago: Rand McNally & Company 1969.

33 Ks. Caplow, T, *Two against One: Coalitions in Triads*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc., 1968.

³⁴ Ks. Väyrynen, R, »A case study of sanctions: Finland — The Soviet Union in 1958—59». *Cooperation and Conflict* 1969, 3, 205—233.

³⁵ Ks. Herman, C. F, *Crises in Foreign Policy: A Simulation Study*, New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc., 1969.

³⁶ Jenkins, op. cit. 1968.

³⁷ Ehkä väite E olisi modifioitava, sillä väittäisin lähinnä, että heikompi ei vastaa vahvemman toteuttamaan vihamielisyyden *vähennykseen*.

³⁸ Ks. esim. Tedeschi, J et al., »Social power and the credibility of promises». *Journal of Personality and Social Psychology*, 1969, 13, 3, 253—261.

³⁹ Holsti—Brody—North, op. cit. 1969.

⁴⁰ Welsh, op. cit. 1969, 435—436.